

DOUĂ COMPLEXE ARHEOLOGICE DIN EPOCA ARHAICĂ REDESCOPERITE LA HISTRIA

Catrinel DOMĂNEANȚU

Conducerea Șantierului arheologic Histria (com. Istria, jud. Constanța) a decis în anul 2000 deschiderea unui sector de cercetare în interiorul bazilicii civile, aflată vizavi de turnul G al fortificației romane târzii (Fig. 1).

Scopul noii investigații era identificarea unei eventuale incinte a acropolei arhaice.

De ce aici și nu în altă parte? Pentru că informații orale mai vechi¹ (carnetele de săpătură ale soților Marcelle și Scarlat Lambrino nu fuseseră încă găsite, eveniment ce s-a produs de-abia în anul 2003), confirmate, întrucâtva, de observații mai recente asupra urbanismului cetății romane, indicau prezența în această zonă a unui zid de mari dimensiuni, aparținând probabil unei fortificații².

Rezultatele cercetării nu sunt spectaculoase. În lipsa unor informații precise privind amplasamentul vechilor săpături, hazardul a făcut ca cele două sondaje, trasate de noi în navele de nord și de sud ale bazilicii, să nimerească în săpături anterioare, efectuate de Lambrino³, la nord și Gr. Florescu, la sud. Cu toate acestea ele ne-au prilejuit obținerea a două câștiguri importante: certitudinea că presupusa incintă arhaică a acropolei, conform ministratigrafiei realizate, trebuie să se fi aflat undeva mai la vest de aria investigată și redescoperirea a două complexe arhaice, scoase la iveală de Marcelle și Scarlat Lambrino, dar rămase

¹ Gr. Florescu, *Histria I*, București, 1954, p. 115, preia, din auzite, informația conform căreia în nava laterală stângă a bazilicii „la o adâncime de cca. 2 m, s-a dat de un zid mult mai vechi”; D. Adameșteanu, participant la săpăturile Lambrino efectuate la Histria înainte de al doilea război mondial, își amintea, în anul 1967, că ar fi văzut, în unul din sondajele din zonă, un zid aflat la mare adâncime asemănător unei incinte grecești.

² Anișoara Sion, Al. Suceveanu, *RMM-MIA*, 43 (1974), 1, p. 5-15; Monica Mărgineanu Cârstoiu, *Plans de villes romaines en Mésie Inférieure*, Bauplanung und Bautheorie in der Antike (Diskussionen zur archäologischen Bauforschung, 4), Berlin, 1983, p. 297-314. Ei constată în această parte a cetății o schimbare bruscă de orientare a străzilor, care nu s-ar explica decât prin existența unui obstacol important.

³ Folosirea numelui Lambrino fără inițiale nu este o ireverență. Ea se datorează faptului că nu știm cu exactitate care dintre cei doi soți, Marcelle sau Scarlat, au efectuat cercetările de teren.

necunoscute în literatura de specialitate⁴.

Ne vom opri în continuare asupra acestora din urmă⁵. Sondajul din nava de nord a bazilicii, practicat, în necunoștință de cauză, în pământul steril cu care Lambrino astupase săpătura în momentul încheierii cercetării, ne-a oferit surpriza descoperirii unei construcții rectangulare, din care s-au păstrat doar trei ziduri din pietre de șist verde legate cu lut, așezată direct pe stânca nativă, special amenajată (Fig. 2, 3). Ea fusese protejată, de cel care o găsisese, cu un strat de pământ, suprapus de o platformă din pietre. Zidul de est, cel mai bine conservat, ajungând în unele locuri până la o înălțime de 1,12 m, intră sub fundația bazilicii (pentru a preveni o prăbușire, descoperitorul său l-a dublat spre vest cu un zid sec, construit din pietre nefasonate). El este prevăzut cu un mic contrafort la care se adosează primele cinci asize ale peretelui de sud, pentru ca apoi să se țeasă cu el (Fig. 4).

Această observație ne permite să formulăm ipoteza existenței a două faze constructive.

Zidurile de sud și vest, ținute între ele în unghi drept, sunt mult mai precar păstrate. Ele nu au decât primele asize și doar laturile interioare intacte, cele exterioare fiind actualmente distruse (Fig. 5).

Din păcate, lipsește chiar și cel mai firav indiciu care să ne sugereze funcționalitatea acestei construcții. Toate materialele arheologice ce s-au găsit în zonă au fost adunate de către Lambrino cu o meticulozitate demnă de toată admirația. În schimb, încadrarea ei cronologică, e drept, nu foarte precisă, se poate face ținând cont de două elemente: zidul său de vest suprapune un puț săpat în stâncă, ce conținea ceramică de la sfârșitul sec. VII a. Chr., iar în stratul subțire de lut, interpus între zidul de est și fundația bazilicii s-a descoperit un fund de amforă, tipul protohasian la Zeest, datat între sfârșitul sec. VI a. Chr. și prima treime a sec. V a. Chr. (Fig. 6)⁶.

Observațiile noastre au fost confirmate prin găsirea în anul 2003 a unora din carnetele de săpătură ale soților Lambrino⁷.

În albumul de schițe nr. 4, la paginile 18, 31 și 32 din 2 octombrie 1938 și 4 octombrie 1940, sunt desenate planul bazilicii (Fig. 7), amplasamentul și planul construcției din nava de nord (Fig. 8), o secțiune F-F, orientată N-S, care intersectează zidul B și puțul pe care îl suprapune și un plan al acestui puț după ce zidul a fost demontat parțial (Fig. 9). Schițele nu sunt făcute conform unei scări metrice, dar avem tot timpul indicate coordonatele în metri și centimetri.

Puțul, săpat în stâncă, are pereții verticali și o formă cvasicirculară,

⁴ Credem că nu este cazul să mai revenim aici asupra sfârșitului tragic al celor doi oameni de știință, ce nu au mai reușit să-și vadă publicate rezultatele muncii lor. Vezi P. Alexandrescu în Sabrina Buzzi *et alii* (éds.), *Zona archaeologica. Festschrift für Hans Peter Isler zum 60. Geburtstag*, Bonn, 2001, p. 1-3; idem, *Pontica*, 37-38 (2004-2005), p. 131-133; Al Avram, *Dacia, N.S.*, 46-47 (2002-2003), p. 185-188.

⁵ Ele au făcut deja obiectul unei prezentări succinte în *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2002*, București, 2003, p. 165-166, și a unora mai detaliate în cadrul a două comunicări susținute de noi la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București (2002) și la Ministerul Culturii și Cultelor (2004), cu ocazia sărbătoririi a 90 de ani de cercetări la Histria.

⁶ R.M. Cook, P. Dupont, *East Greek Pottery*, London-New York, 1998, fig. 23.11, g.

⁷ Al. Avram, *op. cit.*

dimensiunile actuale fiind de 1,50 m/1,30 m (Fig. 10, 11). El a fost golit de Lambrino până la -1,45 m și apoi reastupat cu pietre mari de șist verde. Nu avem nici o informație privitoare la materialul găsit. Noi am continuat însă cercetarea în profunzime, stabilind că avea o adâncime reală de 2,80-2,90 m.

Conținutul său, unitar din punct de vedere cronologic, este alcătuit aproape în totalitate din fragmente ceramice grupate în partea inferioară.

Iată descrierea principalelor piese descoperite:

- pandantiv din aur, lucrat în tehnica poansonării, parte componentă a unui colier (Pl. I, 1). Diam. 1,8 cm; greutate 0,9243 g;

- amforă spartă, dar completă (Pl. I, 2). Î. 54 cm; diam. gurii 14,6 cm; diam. max. 38 cm; diam. fundului 8 cm. Pastă cărămiziu deschis, cu mica.

Tipul milesian timpuriu. Aceluiași tip îi aparțin și un fragment de buză și un picior de amforă (Pl. I 3, 4).

V.V. Ruban, SA (1991), 2, fig. 1, 1, 13 și fig. 8; R.M. Cook, P. Dupont, *op. cit.*, fig. 23.7, a, b și 23.8, a.

A doua jumătate a sec. VII a. Chr.-sfârșitul sec. VII a. Chr.

- oenochoe fragmentară (Pl. II, 1). Î. păstrată 15,5 cm; diam. piciorului 8,8 cm. Pastă fină, roșcată. Angobă gălbuie. Decor în benzi, cu firnis roșu.

Categoria ceramicii greco-orientale de uz curent.

Marcelle Lambrino, *Les vases archaïques d' Histria*, București, 1938, fig. 107, 108; Suzana Dimitriu, *Histria II*, București, 1966, cat. 594, pl. 32; P. Alexandrescu, *Histria IV*, București, 1978, cat. 644, pl. 68.

Sfârșitul sec. VII a. Chr.

- oenochoe fragmentară (Pl. II, 2). Î. păstrată 8 cm; diam. fundului 13,4 cm.

Aceeași categorie ceramică ca piesa precedentă, aceleași referințe.

- oenochoe fragmentară (Pl. II, 3). Pastă cărămizie, cu mica. Angobă alb-gălbuie, decor roșu trecând în brun.

Stilul Middle II Wild Goat, sud ionian.

R.M. Cook, P. Dupont, *op. cit.*, p. 41-42, fig. 8.10.

Cca. 600 a. Chr.

- oenochoe fragmentară (Pl. III, 1). Pastă bej cu concrețiuni calcaroase. Angobă alb-gălbuie, mată. Decor brun.

Stilul Middle II Wild Goat, sud ionian.

Ibidem, p. 39-40, fig.8.7.

Cca. 625-615 a. Chr.

- olpe fragmentară (Pl. III, 2). Î. păstrată 1,7 cm; diam buzei 5,4 cm. Pastă roz-gălbuie cu mica. Decor roșu trecut parțial în brun. Bandă pe marginea buzei în interior și sub buză în exterior.

Categoria ceramicii greco-orientale de uz curent.

Marcelle Lambrino, *op. cit.*, fig.116; Suzana Dimitriu, *op. cit.*, cat. 619, pl. 34.

Sfârșitul sec. VII a. Chr.-prima jumătate a sec VI a. Chr.

- olpe fragmentară (Pl. III, 3). Î. păstrată 3 cm; diam. buzei 6 cm.

Aceeași categorie ceramică ca piesa precedentă. Aceleași referințe.

-bol fragmentar (Pl. III, 4). Î. păstrată 4,1 cm; diam. fundului 4 cm. Pastă roz-brun deschis cu textură fină. Suprafața lustruită. Exteriorul este decorat cu grupuri de filete circulare. În interior benzi policrome în jurul unui medalion central decorat cu rozetă din cinci petale.

Suzana Dimitriu, *op. cit.*, cat. 148, pl. 10; P. Alexandrescu, *op. cit.*, cat. 222-223, pl. 21.

Sfârșitul sec. VII a. Chr.

- bol fragmentar (Pl. III, 5). Pastă bej cu concrețiuni calcaroase. Suprafața lustruită. Exteriorul decorat cu grupuri de trei filete circulare. În interior firnis brun închis, filet circular alb.

Aceleași referințe ca la piesa precedentă.

Sfârșitul sec. VII a. Chr.

- bol fragmentar (Pl. III, 6). Pastă cărămiziu deschis cu concrețiuni calcaroase. Suprafața lustruită. Exteriorul decorat cu rozetă din puncte și grupuri de filete circulare. Interiorul este acoperit cu firnis negru cu reflexe metalice și benzi policrome (roșu-alb-roșu).

Marcelle Lambrino, *op. cit.*, fig. 21; P. Alexandrescu, *op. cit.*, cat. 209.

Sfârșitul sec. VII a. Chr.

- cupă fragmentară (Pl. III, 7). Diam. buzei 16 cm. Pastă fină, roșie-cărămizie. Firnis negru cu reflexe metalice. Buza rezervată, decorată cu filete circulare.

Suzana Dimitriu, *op. cit.*, cat. 281, pl. 16, 64; P. Alexandrescu, *op. cit.*, cat. 769, fig. 31.

Cupă tip A 2 Villard-Vallet.

Ultimul sfert al sec. VII a. Chr.

- picior cupă (Pl. III, 8). Diam. piciorului 6,4 cm. Pastă roșie cărămizie fină. Firnis negru cu reflexe metalice. Fund rezervat.

R.M. Cook, P. Dupont, *op. cit.*, fig. 18.1, c.

Cupă tip A 2, Villard-Vallet.

Ultimul sfert al sec. VII a. Chr.

- cupă fragmentară cu profil complet (Pl. IV, 1). Î. 5,8 cm; diam. buzei 13,5 cm; diam. piciorului 6,4 cm. Pastă bej, fină. Firnis negru cu reflexe metalice. Partea inferioară a pansei și fundul rezervate. Filete circulare în exterior și linii purpurii fine în interior.

Ibidem, fig. 18.1, b și p. 131.

Cupă tip B 1, Villard-Vallet.

Ultimul sfert al sec. VII a. Chr.

- picior fragmentar cupă (Pl. IV, 2). Diam. piciorului 6,8 cm. Pastă cărămizie cu concrețiuni calcaroase. Firnis negru. Fund rezervat în exterior, cu două cercuri din firnis. În interior trei benzi concentrice purpurii.

Ibidem.

Cupă tip B 1 Villard-Vallet.

Ultimul sfert al sec. VII a. Chr.

- cupă fragmentară (Pl. IV, 3). Diam. buzei 17 cm. Pastă bej, fină. Firnis negru cu reflexe metalice. Pansă rezervată. Filete circulare pe umăr în exterior și în interior pe buza vasului.

Suzana Dimitriu, *op. cit.*, cat. 290, pl. 17, 64.

Cupă tip B 2 Villard-Vallet.

Ultimul sfert al sec. VII a. Chr.

- strachină fragmentară grec-orientală, cu profil complet (Pl. IV, 4). Î. 7,4 cm; diam. buzei 21,6 cm; diam. piciorului 7,7 cm. Pastă bej, cu mica. Angobă puțin mai închisă la culoare. Decorul este reprezentat de benzi circulare din firnis roșu.

Două găuri de suspensie.

Marcelle Lambrino, *op. cit.*, fig.159, 1 și cat. 25, p. 200; Suzana Dimitriu, *op. cit.*, cat. 665, pl. 51.

Sfârșitul sec. VII a. Chr.

După cum se poate observa, ceramica este foarte unitară, concentrându-se în ultimul sfert al sec. VII a. Chr.

Acest *bothros*, asemănător din punct de vedere constructiv cu cele descoperite în zona sacră A (lângă templul lui Zeus)⁸ și în presupusa zona sacră B (localizată ipotetic sub bazilica din nord-estul cetății romane târzii)⁹, a aparținut cu siguranță ariei sacre a unei divinități, pe care nu o putem identifica. După cum o dovedesc depunerile din interiorul său, el este cel mai vechi, din cele descoperite până în prezent la Histria.

Aventura cercetării noastre în vechea săpătură Lambrino nu se oprește aici. Încercând să verificăm dacă construcția ce suprapunea *bothros*-ul se continuă spre sud, am riscat un mic sondaj sub fundația de est a bazilicii. Cu această ocazie am descoperit gura unui al doilea posibil puț sacru, săpat în stâncă și sigilat cu sfărâmaturi de pietre. Nu i-am putut stabili dimensiunile, întrucât el se află sub zidurile de est și sud ale navei de nord a bazilicii. Acesta este și motivul pentru care nu va putea fi niciodată golit.*

Înainte de a încheia, ni se pare necesar să prezentăm câteva opinii legate de ipotezele recent formulate de P. Alexandrescu, apropo de locul de descoperire a *kouros*-ului arhaic de la Histria¹⁰.

Pornind de la aceleași informații ca și noi, carnetul nr. 4 de schițe Lambrino, p. 31, 32, autorul ajunge la concluzia că *bothros*-ul, la care ne-am referit pe larg în paginile precedente, se afla în zona sacră A, undeva între templul lui Zeus și templu A'. Credem că este suficient să comparăm planurile din carnetul Lambrino cu cele ale noastre, care înregistrează situația din teren, pentru a stabili cu exactitate locația sa (Fig. 2, 8, 9).

Eroarea pare să se fi datorat următoarelor cauze:

1. Mențiunea, făcută de Lambrino pe schița sumară a bazilicii „basilique à Apollon archaïque” (Fig. 8), coroborată cu adnotarea scrisă probabil mult mai târziu de Marcelle Lambrino „J’ai tiré d’ici l’Apollon archaïque. Le no. 33, Apollon archaïque. On le retrouvera dans la copie de cet album” (Fig. 12), greșit plasată de P. Alexandrescu „în partea de sus a foii 34”¹¹. În fapt, cum lesne se poate observa, ea se afla pe versoul paginii 32, fiind fotocopiată împreună cu p. 34, deoarece p. 33 lipsește¹². Asemenea adnotări pe versoul paginilor cu schițe apar destul de curent în caietele Lambrino.

Din păcate, nu știm cum arăta acest „Apollon archaïque” și nici locul exact

⁸ Gabriella Bordenache, Victoria Eftimie, Suzana Dimitriu, *Materiale* 9 (1970), p. 184-185; P. Alexandrescu, *Histria* VII, București, 2005, p. 208-209.

⁹ Informație M.V. Angelescu.

* Ilustrația a fost realizată de Cornelia Lungu și Iuliana Barnea.

¹⁰ P. Alexandrescu, *Pontica*, 33-34 (2004-2005), p. 131-140; Idem, *Histria* VII, p. 66, 85-86, 211.

¹¹ Idem, *Pontica* 33-34 (2004-2005), p. 135, fig. 4.

¹² La Institutul de Arheologie din București, se găsesc doar fotocopiile „carnetelor Lambrino”; Al Avram, *op. cit.*, p.188.

unde a fost găsit în interiorul bazilicii. El putea fi întruchipat de *kouros*-ul bine cunoscut¹³ sau de orice altă reprezentare a lui Apollo și ar fi putut fi descoperit oriunde în bazilică, în *bothros* sau, de ce nu, refolosit ca piatră de construcție.

2. Supoziția că Lambrino ar fi confundat o *domus* (așa-numita „casă constantiniană”, aflată în zona sacră A) cu o bazilică, datorită descoperirii mai multor fusuri de coloane în clădirea desenată la p. 34 din albumul de schițe nr. 4 (Fig13.14)¹⁴.

Am ținut să facem aceste precizări pentru a nu lăsa să circule în literatura de specialitate o ipoteză contrazisă de realitatea arheologică.

Fig. 1 - Planul cetății Histria din epoca romană târzie

¹³ Gabriella Bordenache, *Sculture grece e romane del Museo Nazionale di Antichità di Bucarest*, Bucarest, 1969, cat. 1, tav. I; Maria Alexandrescu Vianu, *Histria IX*, București, 2000, cat. 1, pl. 1.

¹⁴ P. Alexandrescu, *op. cit., loc. cit.* Compararea acestei schițe cu releveul zonei sacre, realizat la sfârșitul campaniei din anul 1950 (*ibidem*, fig. 5), ni se pare forțată. În ciuda eforturilor făcute nu am găsit nicio similitudine între cele două planuri (atenție la punctele cardinale!). Pentru conformitate, vă prezentăm, față în față, schița Lambrino și planul „casei constantiniene” publicat de P. Alexandrescu în *Histria VII*, p. 60, fig. 4.2.

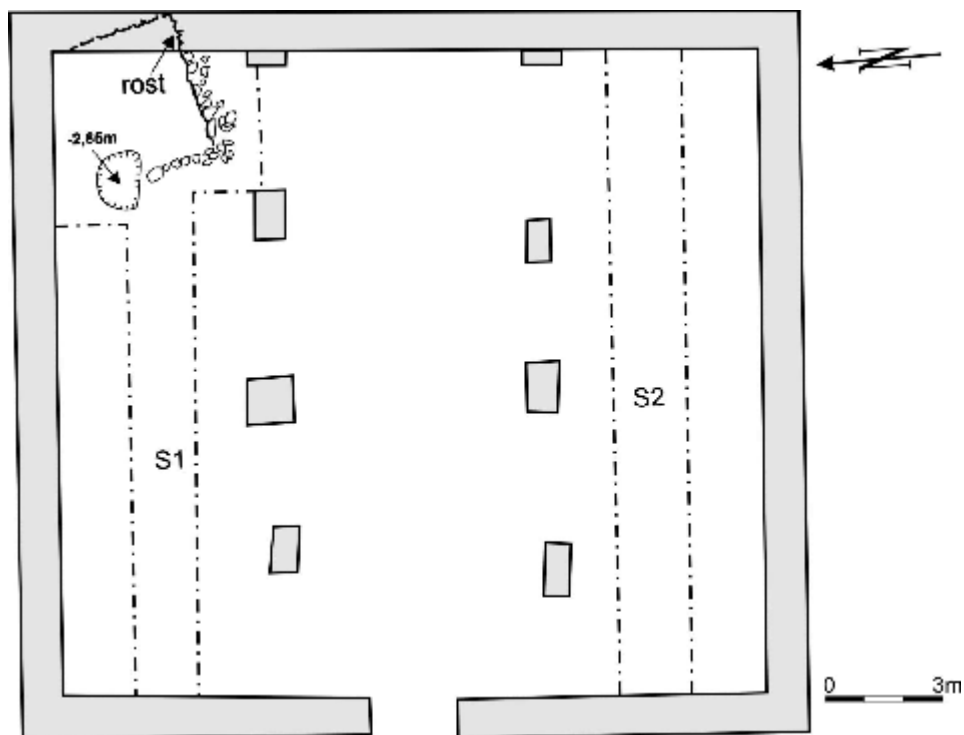

Fig. 2 - Sondajele din interiorul bazilicii (2000-2002).
Planul construcției arhaice și al *bothros*-ului din nava de nord.

Fig.3 - Construcția din nava de nord și *bothros*-ul înainte de a fi golit

Fig. 4- Rost

Fig. 5 - Zidurile de sud și vest ale construcției

Joi, 4 octombrie 1940.

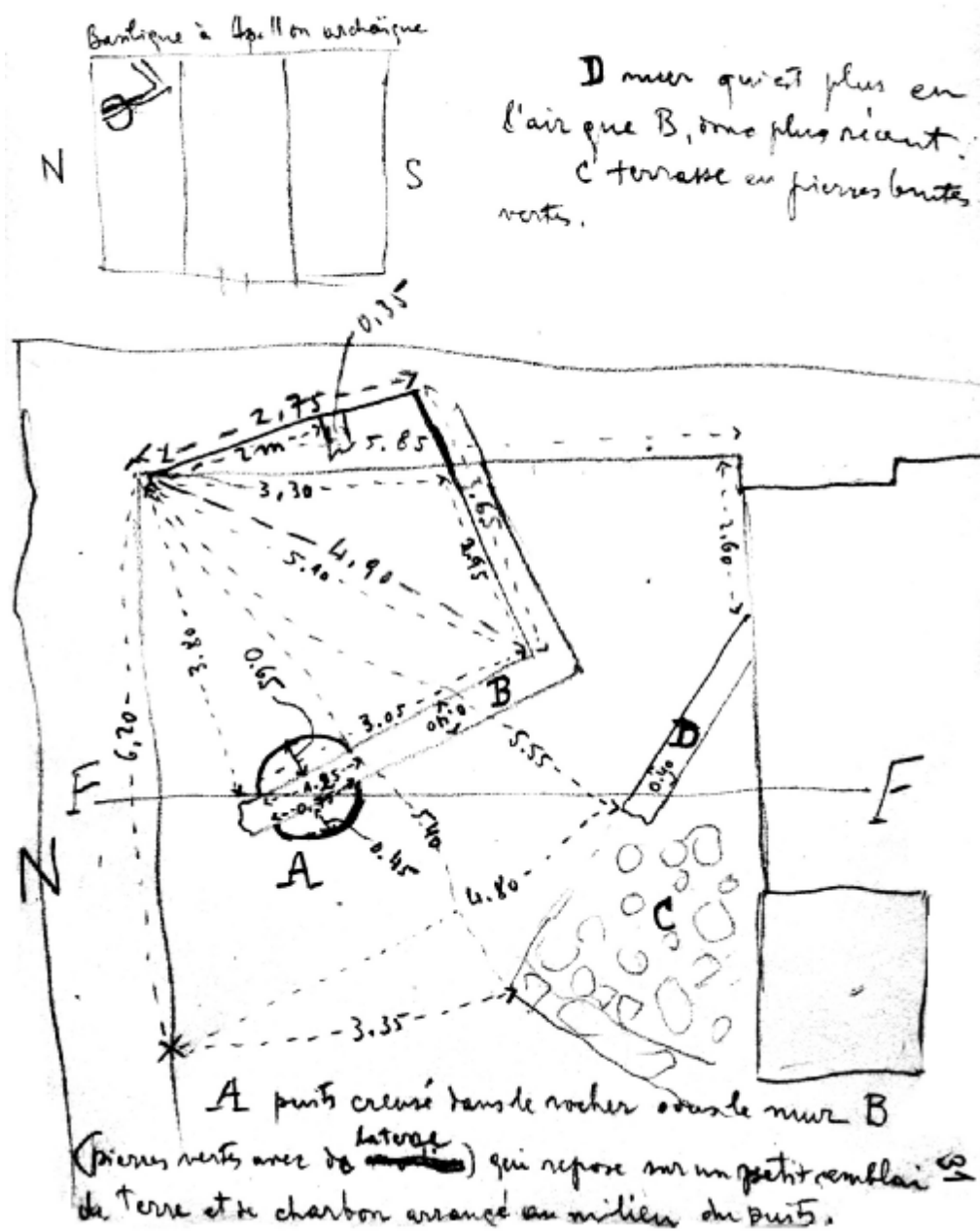

Fig. 8 - Planul construcției arhaice, 1940, schiță Lambrino, p. 31

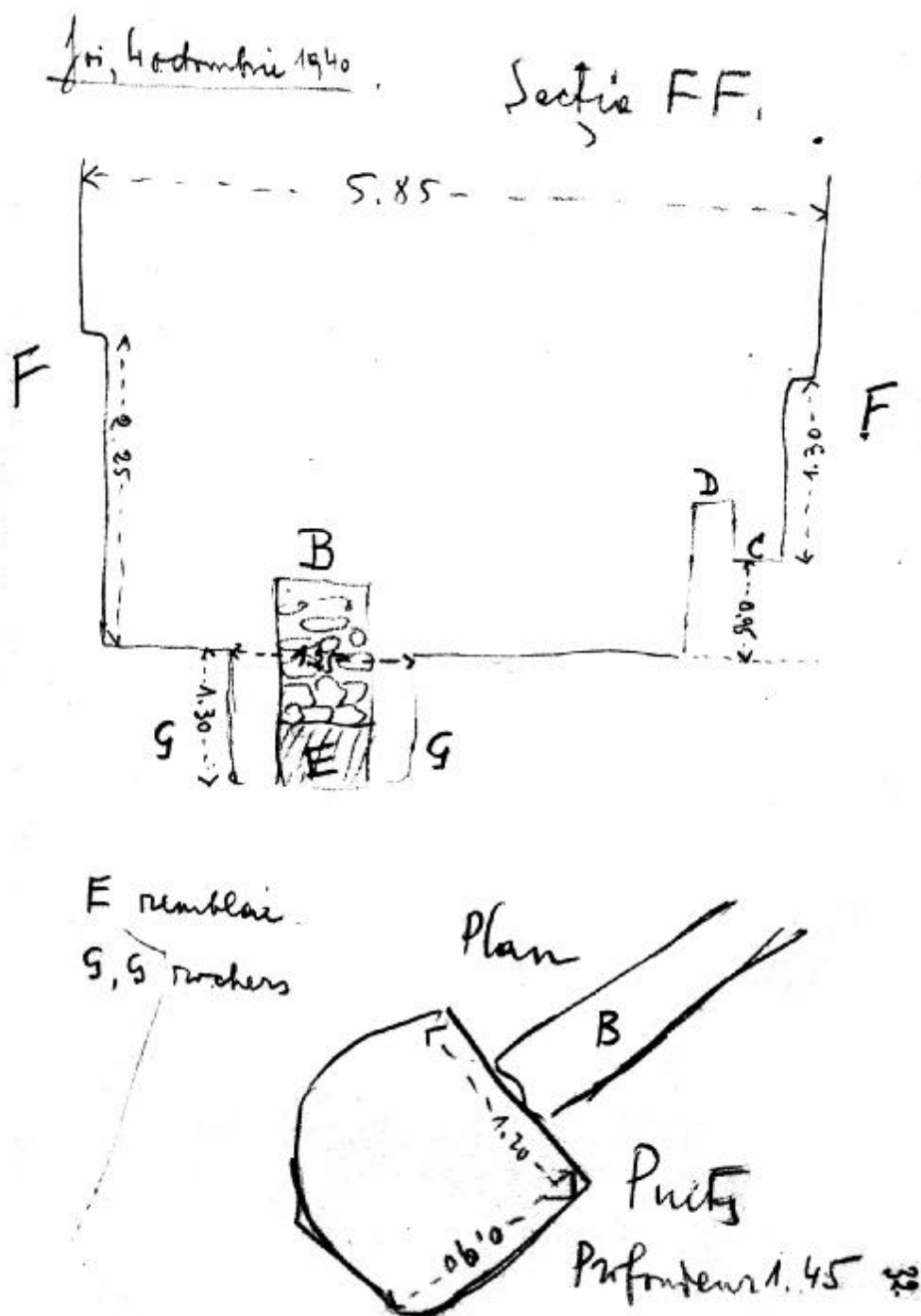

Fig. 9 - Secțiune prin construcție și bothros și planul acestuia, 1940, schiță Lambrino, p. 32.

Fig. 10 - *Bothros*

Fig. 11 - *Bothros*

J'ai tiré d'ici l'Apollon archaïque
Le n° 33, Apollon archaïque
Qui le renouveller dans la copie de
cet album.

Fig. 12 - Adnotarea făcută de Marcelle Lambrino pe versoul p. 32

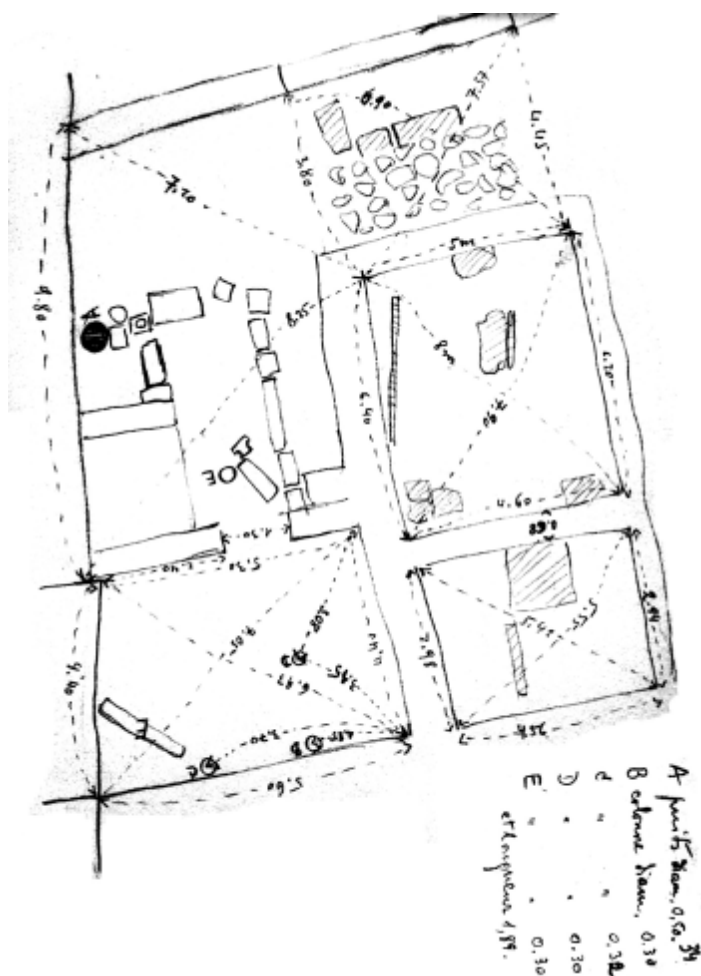

Fig. 13 - Schiță Lambrino, p. 34

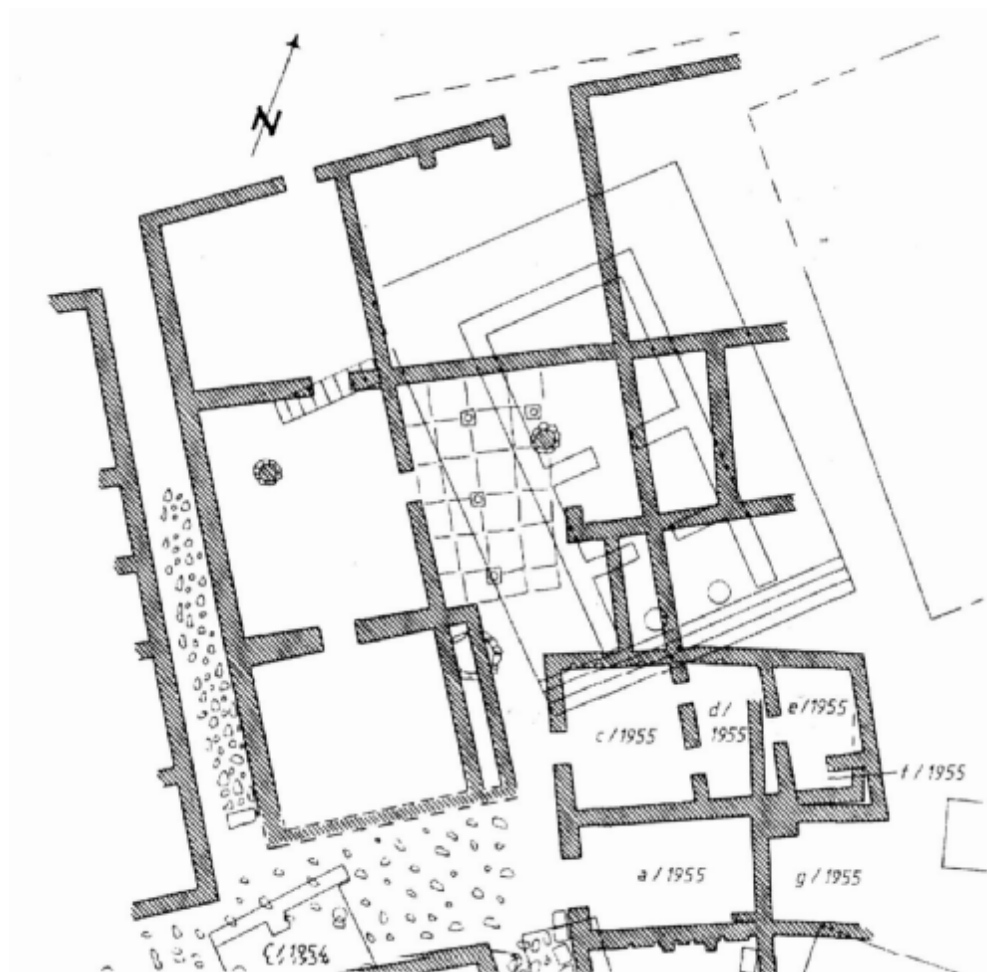
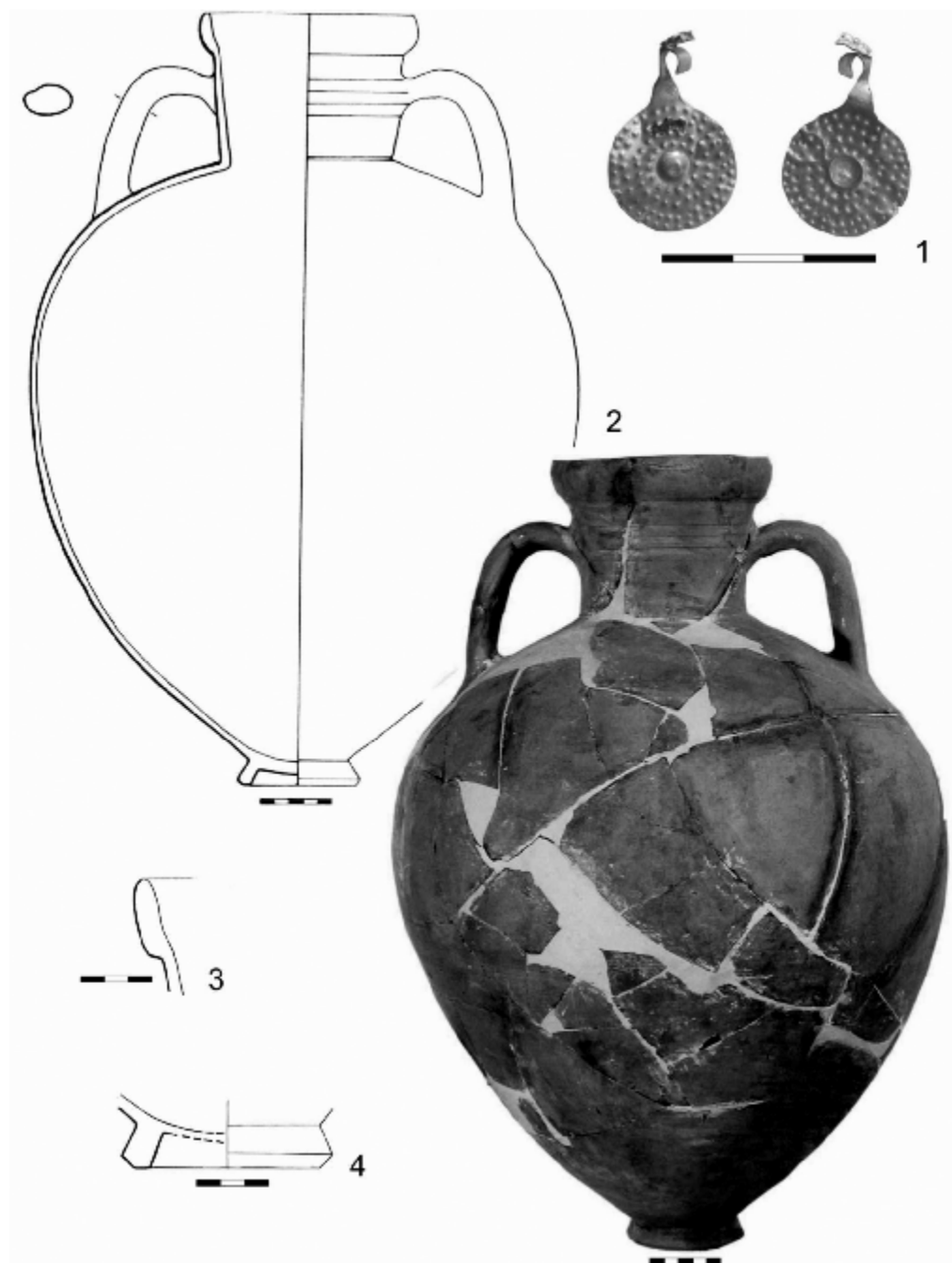
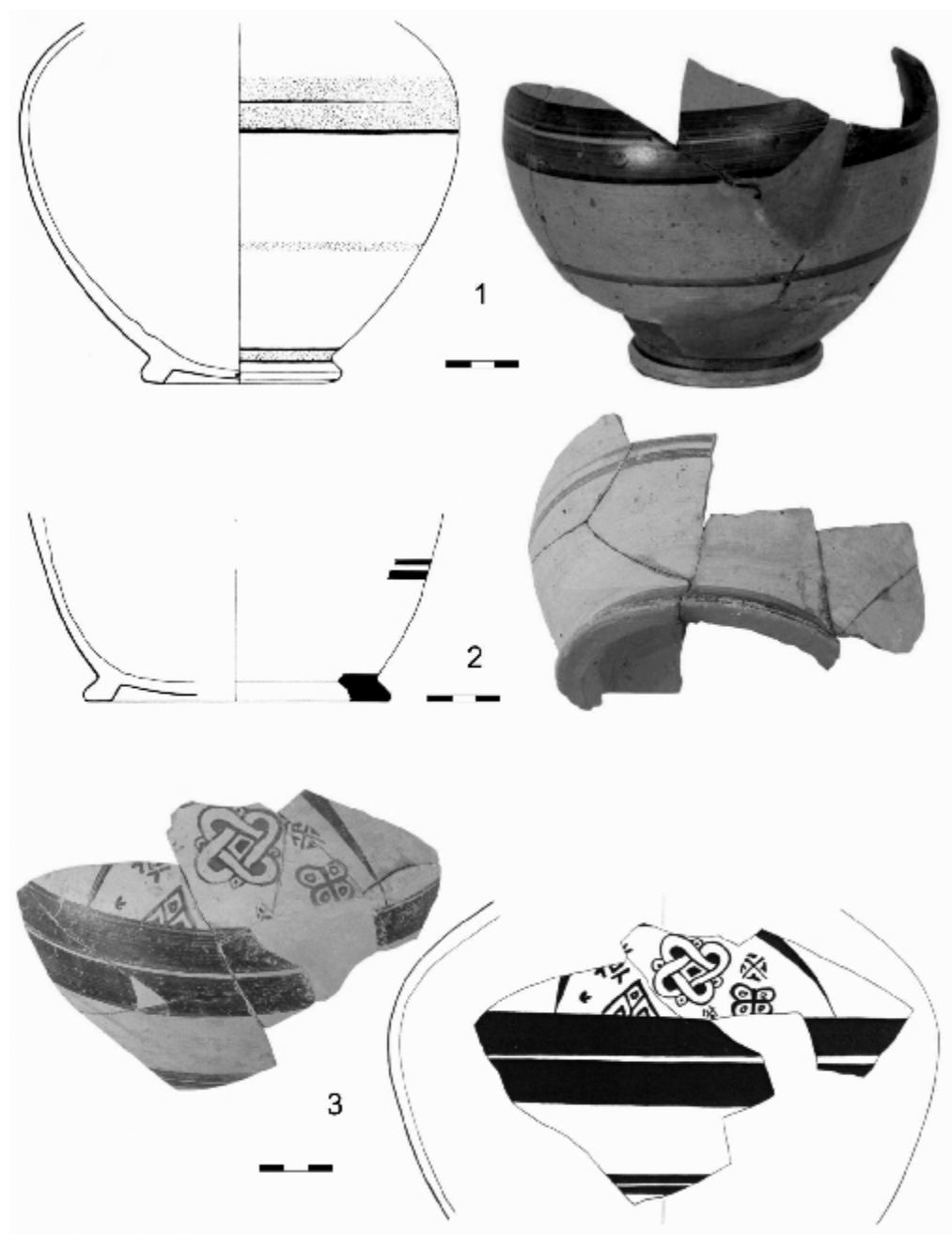

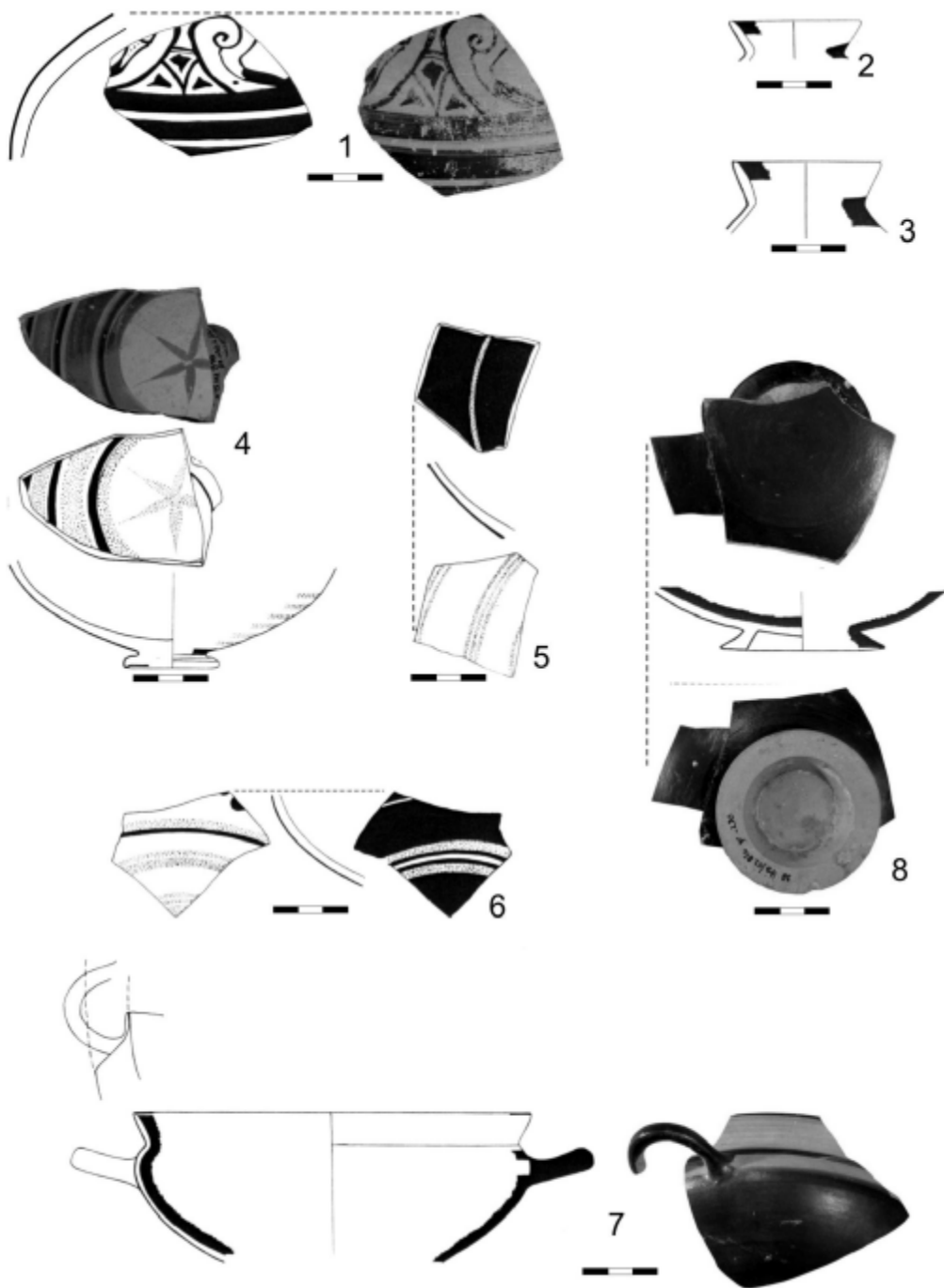
Fig. 14 - Planul "casei constantiniene", Histria VII, fig. 4.2

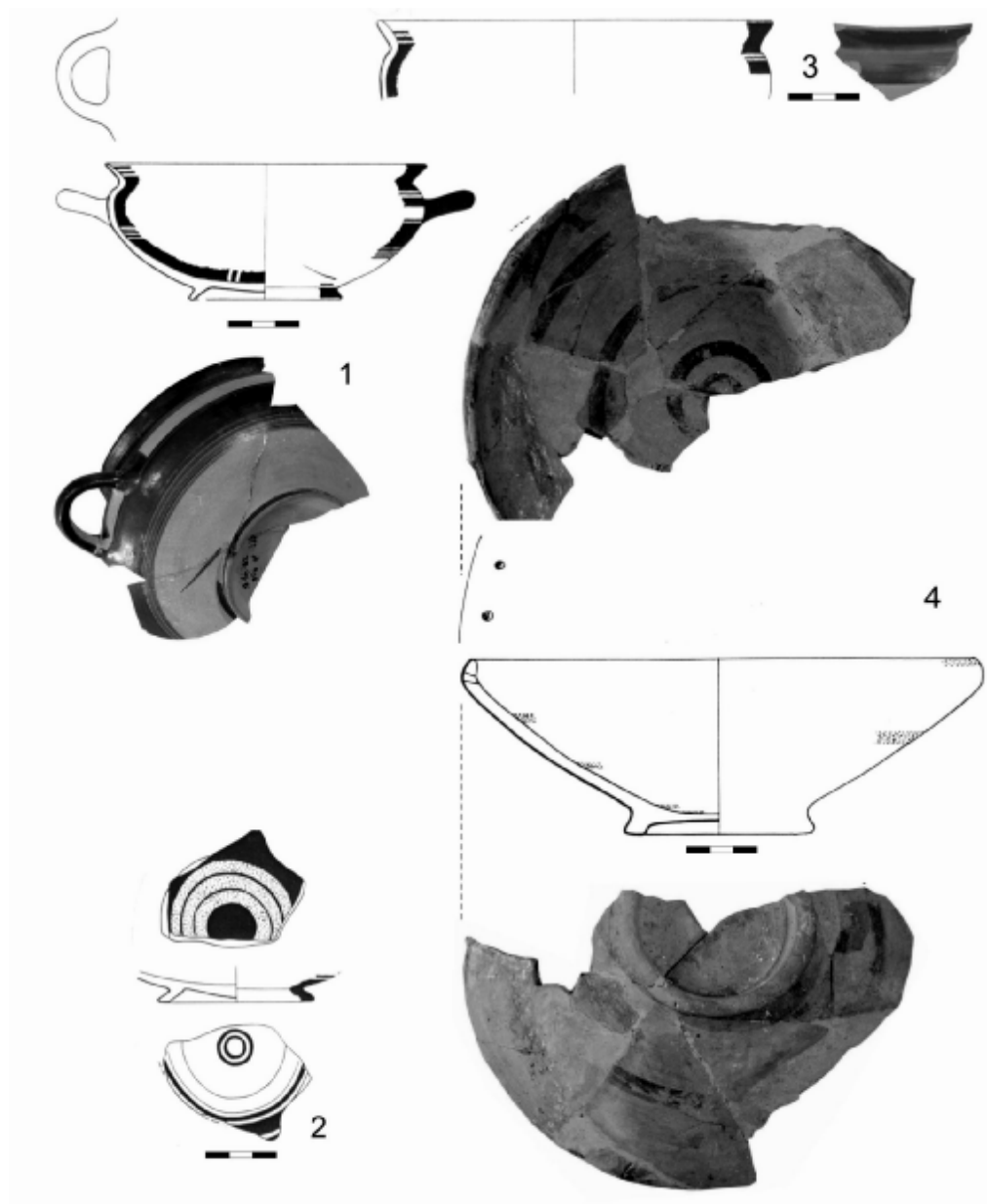
Pl. I- Materiale arheologice descoperite în *bothros*

Pl. II - Materiale arheologice descoperite în *bothros*

Pl. III - Materiale arheologice descoperite în *bothros*

Pl. IV - Materiale arheologice descoperite în *bothros*

TWO ARCHAEOLOGICAL FEATURES FROM THE ARCHAIC PERIOD REDISCOVERED IN HISTRIA

Abstract

This article contains the results of the researches made in the North nave of the civil basilica located across the Tour G of the late Roman fortification. The excavation made here led to rediscovering an archaic construction dated between the beginning of the 6th century B.C. and the first third of the 5th century, situated above the *bothros* carved in stone (dimensions: 1.50m/1.30m width, 2.80m-2.90m depth). Both sites were researched in 1940 by the Lambrino spouses. Fortunately, for us, they did not empty the sacred fountain, which allowed us to discover the votive deposit dated at the end of the 7th century, the oldest found in Histria so far.

The article ends in our opinions on an article published by Petre Alexandrescu in *Pontica*, 33-34, 2004-2005, pages 131-140, who places these discoveries in the A sacred area. The comment is intended to prevent a false interpretation opposed to the archaeological reality from circulating in the specialized literature.

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig.1. The general plan of Histria from the Late Roman Epoch.

Fig.2. The trenches from the inside of the basilica (2000-2002). The plan of the archaic construction and the plan of the *bothros* from the northern nave.

Fig.3. The construction from the northern nave. and the *bothros* before its emptying.

Fig.4. Joint.

Fig.5. The Southern and the Western walls.

Fig.6. Foot of a protothasian amphora, type Zeest.

Fig.7. Basilica, 1938, Lambrino's draft, p. 18.

Fig.8. The plan of the archaic construction, 1940, Lambrino's draft, p. 31.

Fig.9. The section through construction and through *bothros* and its plan, 1940, Lambrino's draft, p. 32.

Fig.10. *Bothros*.

Fig.11. *Bothros*.

Fig.12. The annotation written by Marcelle Lambrino on the reverse of page no. 32.

Fig.13. Lambrino's draft, p. 34.

Fig.14. The plan of the "Constantinian house", *Histria* VII, fig. 4.2.

Pl. I-IV. Archaeological materials discovered in the *bothros*.